

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Koncept metodických nástrojů pro práci směřující do rodiny

Proces změn ve školském zařízení – postup, fáze a úkoly

organizace:

Diagnostický ústav a Středisko výchovné péče Praha 4, Na Dlouhé mezi 19

se sídlem: Na Dlouhé mezi 69/19, 147 00 Praha 4 Hodkovičky

IČ: 61 38 63 08

*dokument byl zpracován v rámci projektu CZ.1.07/1.2.00/14.0063
„Alternativa – Integrovaní programy pro mládež v ústavní výchově“*

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Současná praxe, úvod.

Diagnostický ústav a střediska výchovné péče v Praze 4, Hodkovičkách přijímají k pobytu, rezidenčnímu programu, ročně asi 300 klientů. Vzhledem ke spádovosti celých Čech a vlastní profilaci jde v rozhodné většině o dívky po ukončení školní docházky.

Důvody, které jsou při přijímání udávány, z velké části korespondují se zadáním, tedy úkoly, jejichž splnění v průběhu pobytu je očekáváno. Obecně formulované důvody k pobytu v žádostech rodičů, pěstounů i v rozhodnutích soudů jsou omezeného rozptylu. Jde zejména o útky od rodiny, povinností, přijatelného způsobu života.

Zvláštní kapitolou je ohrožení psychotropními návykovými látkami.

Například v období od září 2011 do srpna 2012 byl u 146 přijatých k pobytu z rodin uveden jako důvod žádosti či rozhodnutí experimentování či zneužívání psychotropních látek u nezletilé. (Zde je nutno dodat, že rozpětí skutečné míry zneužívání, závislosti, je velmi široké. Dle následně zjištěných skutečností v průběhu pobytu jde od experimentu (130) po závislost (53), když některé klientky přicházely s pravidelným užíváním pervitinu déle než rok (11)).

Důvody vstupu do programu se dají ale ještě více zjednodušit či spojit z různých pohledů.

Například etiologie většiny udávaných důvodů je vedle jistého podílu organicity zejména v poruše vztahů. Vztahu k sobě, rodině, vrstevníkům, společnosti.

Klientela se za desetiletí změnila. Měnit je tak potřeba i metody a formy práce s těmito dětmi. Mnoho bylo řečeno v posledních letech o změnách ve školství, zejména ve státních školských zařízeních, ať se v různých funkčních obdobích různých ministrů nazývaly záměry jako inkluzivní, jako restrukturalizace, modernizace či transformace.

Současně byl a je na síť zařízení soustavně veden tlak k zajištění problematiky obligatorní výchovy, tedy problematiky dětí, které vykazují jisté poruchy v chování neřešitelné v prostředí rodiny, dětí, které často spolu se svojí rodinou prošly víceméně neúspěšně peripetemií pomoci ze strany nejrůznějších ambulantních i pobytových aktivit různých institucí.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Mnoho dětí se přes všechny dramtizovaný tlak na změny a na prevenci, díky obecným procesům ve společnosti a rozpadu tradiční rodiny propadlo k drogám, kriminalitě, chudobě a prostituci. Přicházejí zklamání, s nedůvěrou ve stát a jeho pomoc, se špatně nastaveným vzděláváním, vycvičení různými pomahači v „pomáhacích“ technikách a po x-té selhání. Zklamání a unavení přicházejí i jejich rodiče či pěstouni. Čím více jich je, tím hlasitěji slyšíme od organizátorů reformy, že tuhle práci nemáme dělat, že je potřeba přejít také rychle do prevence. Ani sebedokonalejší prevence by však neodstranila celý problém. Část dětí pro specializovanou náhradní péči zůstane.

Nelze než souhlasit, že lépe je dítěti ve šťastné rodině, podobně jako že je lépe být zdravý a bohatý, nežli nemocný a chudý. Na druhé straně o šťastnou rodinu má usilovat stát svojí politikou. Epidemii nelze zastavit tím, že zrušíme nemocnice. Ani my nechceme vyhnat naše klienty na ulici. Dokonce usilujeme o to, aby tam nechtěli, usilujeme o jejich vztah, o jejich důvěru. Chceme jim umět pomoci, chceme mít co jim nabídnout.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Paradigma

Změny ve společnosti mění klientelu a mění i základní teze společenské objednávky, stejně jako požadavky základní sítě zajišťované státem.

Základní teze změn lze formulovat jako:

1. **Individualizace intervence** s vedením_k samostatnosti, resilienci, integraci a sociální zralosti.

Takové procesy je ovšem potřeba směřovat do přirozeného prostředí, u dětí prostředí rodiny. Specializovanou péči v zařízeních je potřeba omezit na efektivní nezbytnou dobu a z důvodu využití metod, které nelze realizovat v prostředí přirozeném. Jde o směr

2. **deinstitucionalizace**. Tedy přenesení metod u kterých to lze, z institucí do veřejného, nejlépe přirozeného rodinného prostředí, zkracování pobytu v zařízeních na nezbytnou dobu.

Tak jsme také na svých pracovištích před časem došli k závěru, že více nežli kampaň zaměřená na formální otázky, na struktury, legislativně formulované kompetence institucí, je důležité vyjít od společenské zakázky deklarované empirickou zkušeností, tedy praxí. Od potřeb dětí, o které máme pečovat.

Došli jsme k závěru, že pokud se změní přístup a metody, bude každé zařízení, každý subjekt sám ve svém prostoru a možnostech hledat formu, která uplatnění nových metod a přístupů umožní.

Jako základní se ukázaly dva okruhy otázek, které bylo nezbytné řešit okamžitě a které se v naplňování paradigmatu spojují:

1. Práce s rodinou dítěte v ústavní výchově.
2. Bydlení dětí po ukončení ústavní výchovy.

První z otázek reflektuje problematiku

- navracení dítěte do rodiny cestou terapeutického vztahu klient-instituce-rodíč, a to přes různé přechodové formy až do ambulantní.
- dlouhodobosti pobytu dětí v institucionální péči a jistou cestu deinstitucionalizace
- Práce nejen s klientem, jeho rodinou, ale také s jejich vztahy, sociálním prostředím, v rámci komprehensivního přístupu také s orgány SPOD, komunitním systémem, je

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

možné pomáhat v řešení řady otázek, ke kterým se zařízení dostane přes rodiče a jejich vztah ke klientovi. Umístění ve školském zařízení nesmí dítě odpojit od sociálních služeb (zák. 108/2006) apod.

Při řešení otázek *práce s rodinou* byly vyhodnoceny dva základní okruhy problému:

1. Kompetence zařízení spočívající ve vzdělání a přípravě na práci s rodinou u stávajících pracovníků školských zařízení.

Většina pedagogických pracovníků v zařízeních splňuje požadavek vysokoškolského studia příslušného zaměření. To je ale orientováno na klienta. Část pracovníků disponuje kompetencí práce s dospělými či rodinou. Zcela výjimečné je pak pracoviště, které je schopno nabídnout rodinnou terapii. V rozhodné části u pedagogických pracovníků školských zařízení je potřeba kompetence doplnit o specifické informace a výcvik.

2. Druhým problémem pak je organizační struktura školských zařízení, zaběhnutá mnoho let, která je rovněž orientována na dětského klienta a s rodinou nepočítá.

Rodina klienta dosud zpravidla není zahrnuta v hlavní činnosti zařízení pro rezidenční péči, není tak ani financována a teprve novela zák. 109/2002 z r. 2012 umožnila zcela legitimně tuto činnost vykonávat.

V exploraci zařízení se ukázalo, že jednotlivá zařízení spolupráci s rodinou dítěte spíše nebrání, než že by ji cíleně zajišťovala. Je proto nezbytné upravit podmínky a pravidla v institucích ze zaběhnutých, roky praktikovaných, na nové, v souladu s paradigmaty a prostorem, který legislativa umožňuje.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Analýza řešení otázek těchto dvou okruhů nás dovedla k formulaci úkolů:

- Připravit vzdělávací program, který by bylo možné napojit na stávající kvalifikaci zaměstnanců zařízení, který by bylo možné realizovat za provozu při plné funkčnosti zařízení v průběhu vzdělávání, který bude profilovaný účelně k plnění specifických úkolů u dětí v obligatorní výchově, tedy u dětí a rodičů s problematickou motivovaností a nakonec - program realizovatelný v celé síti rezidenčních školských zařízení.
- Souběžně vytvořit program pro skupinu koordinátorů zástupců jednotlivých zařízení, kteří by se v krátkém jednoletém programu připravili na utváření koncepce, strategie a reálných funkčních podmínek pro realizaci práce s rodinou v konkrétních zařízeních.
- Vytvořit specifický specializovaný výukový materiál, který by umožnil zkrácení některých fází tohoto nadstavbového vzdělávání propojením interdisciplinárních témat a účelovým výběrem specificky orientovaných témat
- Formulovat a zejména reálně zajistit výcvikovou část vzdělávání zaměřenou zejména sebezkušenostně, tedy připravit a zajistit personálně a organizačně výcvik na míru.
- Zajistit akreditaci celého vzdělávacího programu u zřizovatele (MŠMT ČR).
- Zabezpečit organizačně koordinovanou a strukturovanou realizaci celého systému ve víceletém horizontu, při plné pracovní funkčnosti frekventantů i zařízení.
- Vytvořit podklad pro koncipování reálných forem a metod práce s rodinou ve specifických podmínkách obligatorní výchovy a to zejména na základě analýzy specifických i legislativně daných podmínek v jednotlivých školských zařízeních, jako jsou DD, DDŠ, různě profilované výchovné ústavy.
- Vytvořit metodický materiál aplikovatelný pro pokračování programu a zabezpečení úkolů v jednotlivých institucích včetně vzoru vnitřních předpisů a standardů práce.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Terénní šetření, besedy, evaluační šetření.

Řešení výše popsaných úkolů bylo nezbytné postavit na analýze vlastností cílové skupiny. Posléze se ukázalo, že bude účelné analýzu založenou na terénním šetření doplnit o zjišťování vlivu probíhajícího programu práce s rodinou v zařízeních, tedy šetření evaluační a dále o besedy a šetření, které přinese informace nezbytné pro další nastavení projektu a jeho klíčových aktivit.

Jde o základ analýzy reprezentativního souboru z dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů, která by měla přispět jednak k formulaci strategie uplatnění metod (práce s rodinou a samostatné bydlení), jednak by měla být inspirativní pro specifické postupy u jednotlivých zařízení, obecně by ale mohla ukázat první skutečná a smysluplná data ze sítě těchto zařízení.

Průběh řešení úkolů v rámci projektu naznačil možnou organizační strukturu změn, kterou lze formulovat jako koncept metodických nástrojů k práci s rodinou dítěte v ústavní výchově a k naplňování transformačních úkolů individualizace a deinstitucionalizace.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Celá oblast práce s rodinou je realizována ve specifických podmínkách ústavní výchovy, resp. školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy.

Celý projekt spočívá v dílčích úkolech, které spolu souvisí a vzájemně se podmiňují:

1. Formulace a prosazení paradigma a strategie v celém prostoru zařízení pro výkon ústavní výchovy (MŠMT).

Zatímco v první fázi jde o změnu v oblasti metodicko koncepční práce zřizovatele v celém resortu. Zásadní je ovšem otázka změn ve vědomí pracovníků institucí. Nezbytné je v této fázi otevření zařízení veřejnosti, doplnění kvalifikace s vazbou na moderní odborné trendy a poznatky, kontakty se zahraniční praxí, zavedení motivačních pobídek ke změnám a zejména stálá prezentace příkladů dobré praxe.

2. Vytvoření podmínek obecného právního prostředí pro realizaci strategie. Tedy úprav zákona 109/2002 Sb., a prováděcí předpis k umožnění této činnosti v příspěvkových organizacích (MŠMT).

Legislativní změny na úrovni zákonů vyžadují rozpracování dcize. Jednotlivá školská zařízení musí spolupracovat na tvorbě vyhlášek, prováděcích předpisů tak, aby nebyla opomenuta specifika a významné nuance v odborné praxi.

3. Příprava vnitřní dokumentace zařízení, která umožní realizaci metodických postupů ve směru k rodině (náplně práce, organizační kompetence, personální a finanční zajištění, návaznosti v celkové činnosti úseků organizace tak, aby byly plněny hlavní úkoly organizace).

Vnitřní dokumentace zařízení musí být sladěna s úkoly a metodami hlavní činnosti ve smyslu změn. Jde tedy o definování pracovních pozic, náplní práce včetně formulace řízení, kontroly těchto procesů, jejich vykazování, odměňování apod. Dále o novou formulaci přímé a nepřímé práce pedagogických pracovníků, vymezení práce s rodinou apod.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

4. Vytvoření vzdělávacího učebního plánu kurzu pro pracovníky, kteří se stanou organizačními koordinátory v jednotlivých školských zařízeních (jak pro organizaci aktivit v rámci projektu, tak zajištění úkolů ve vlastní práci s rodinou v daném zařízení).

Zařízení vytvoří pracovní pozici a prostředí pro tohoto koordinačního pracovníka, deleguje vybraného pracovníka.

5. Vytvoření výcvikově vzdělávacího učebního plánu (tříletý) pro vytvoření kompetencí vybraných stávajících pracovníků školských zařízení pro práci s rodinou dítěte v ústavní výchově.

Kompetence práce s rodinou dítěte v ústavní výchově lze získat také cestou jiného vzdělávání, standardy musí definovat zřizovatel. Obecně ovšem platí, že kompetence je získaná víceletou prací s danou rodičovskou klientelou, sebezkušenostním výcvikem alespoň v rozsahu 200 hodin, specializovaným výcvikem v rodinné terapii.

6. Navázání spolupráce s pracovníky OSPOD pro kooperaci při práci s dítětem v ústavní výchově a jeho rodinou.

Zejména zákon 359/1999 o sociálně-právní ochraně dětí, v novele 2012 přináší řadu úkolů pro pracovníky OSPOD. Pro jejich naplnění je výhodná vzájemná kooperace, spolupráce na úrovni klienta, jeho rodiny i navracení do přirozeného prostředí.

7. Realizace analýzy úrovně vzdělání, kompetencí a programů jednotlivých školských zařízení k nastavení jednotného finálního konceptu.

Zatímco základní analýza graduačních programů byla nezbytná pro přípravu a koncipování vzdělávacího programu v rámci projektu, je v následujícím období nezbytné vnímat vzdělání současných odborných pracovníků jako výchozí stav a dle absolvovaných programů plánovat doplnění kompetencí. Současně je potřeba vyvinout tlak na změnu programů (doplnění) vysokých škol, připravujících odborné pracovníky školských zařízení.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

8. Realizace besed s dětmi ve školských zařízeních a zpracování evaluačního dotazníku k zjištění postojů a vnímání otázky spolupráce s rodinou u dětí – klientů školských zařízení.

Změna v metodách musí vycházet z aktuálního nastavení podmínek a očekávání u klientely samotné. Právě v názorech a očekáváních klientů se odrazí nejen specifika odborných zajištění programů, ale také specifika klientely daného zařízení (věk, typ poruchy, pohlaví aj., která musí být konkrétním programem v zařízení respektována.

9. Příprava učebního textu (skript), který účelově propojí důležité souvislosti vybraných disciplín.

Všichni odborní pracovníci školských zařízení prošli nebo mají projít příslušným vysokoškolským vzděláním. Nová kompetence u absolventů programů speciální pedagogiky ovšem není zahrnuta ve stávajících učebních plánech. Chybí zde spojení disciplín k tématu práce s rodinou jako podklad pro následnou výcvikovou část. pro eliminaci základních nebezpečí, rizik v práci s rodinou, je nezbytný sebezkušenostní výcvik. Učební text, který vznikl v rámci projektu vytvořil přední odborník (vědec, pedagog, terapeut) cíleně pro skupinu stávajících pedagogických pracovníků školských zařízení k přípravě na práci s rodinou.

10. Příprava systému supervize.

Supervize je nedílnou součástí koncepční, systémové práce v pomáhajících profesích. Také zde má své úkoly zřejmé. Práce s rizikovými, ohroženými dětmi, dětmi s poruchami v chování a s jejich rodinami, které jsou často velmi komplikované, vyžaduje udržení profesionálního nadhledu, vyvarování se problému přenosu, ale také koalic a souzení. Supervize je nezbytná také proto, že klient může postupovat systémem zařízení a je nezbytné zachovat týmový charakter práce odborných pracovníků napříč institucemi.

11. Příprava konceptu modelového vnitřního předpisu pro udržitelnost metod práce s rodinou ve školském zařízení – Vnitřní předpis zařízení, vnitřní řád.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vnitřní řád zařízení je rámcovou vnitřní normou, která vymezuje funkce, úkoly a pravidla pro jejich realizaci. Práce s rodinou klienta, pokud se stává součástí hlavní činnosti zařízení, postupuje všemi součástmi organizace. Je proto nezbytné neopomenout souvislosti a udržet sjednocující rámec. Vznikl proto modelový nástroj v rámci projektu, který je možné využít při změnách vnitřních řádů institucí, ale který lze samostatně uzpůsobit specifickým podmínkám zařízení.

12. Realizace výcvikově vzdělávacích programů organizovaných tak, aby nebyl narušen chod institucí.

V rámci projektu byla realizována výcvikově vzdělávací část ve spolupráci s Pražskou vysokou školou psychosociálních studií, která disponuje zkušenostmi, ale současně dostatkem terapeutů – lektorů. Tato část byla jako celek ověřena a je nabízena i nadále. Otázkou je financování. Cesta je možná podporou (dotací) dalších frekventantů v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Jistou garancí musí v dané oblasti, byť formou stanovení standardů, poskytnout zřizovatel. Významným a specifickým znakem tohoto vzdělávání je nezbytnost nenarušení provozu institucí v nepřetržitém provozu, tedy přizpůsobení programu výcviku a vzdělávání specifickým potřebám institucí.

13. realizace besed a setkání s pracovníky navazujících profesí, zejména kurátory, ve smyslu komprehensivního přístupu.

Práce s rizikovou, ohroženou skupinou dětí a mládeže doznává celospolečenských změn. Ukazuje se nezbytnost komprehensivní péče, nezbytnost spolupráce všech zainteresovaných. Resortismus a rivalita mezi subjekty vyplývající z nedokončené stabilizace společnosti po roce 1989 odděluje práci ve státních službách a neziskových organizacích, zdravotní péči od speciálně pedagogické, zvláštní je pozice práce sociální, kterou si osobuje MPSV. Tyto problémy lze řešit především společnými setkáváními, zaměřenými na odborné téma, které by mělo otevřený charakter odborné platformy napříč příslušností účastníků, zajišťované garantem – nejlépe MŠMT.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

14. Ověřování vybraných metod a postupů práce s rodinou v praxi diagnostického ústavu. Diagnostické ústavy jsou dosud nejlépe odborně vybavenými pracovišti se zkušeností s různými typy problémů dané oblasti. Jsou také kompetentní k metodickým úkolům v rámci sítě školských zařízení. Diagnostické ústavy by proto měly experimentálně ověřovat nové postupy, metody, po vyhodnocení případně delegovat. Diagnostické ústavy by měly úzce spolupracovat s platformou vysokých škol a propojovat vědu – výzkum – praxi.
15. Organizace konference. V rámci projektu byly organizovány konference, které poukázaly na nezbytnost veřejných setkání, diskuse nad problémy. Často rutinní a samozřejmá věc dostává v otevřené diskusi nový rozměr, účastníci v intenzivní, aktivní účasti mění postoje, názory. Důležité otázky je potřeba opakovaně otevírat a opakovaně na ně odpovídat, aby se staly součástí vědomí. Je proto nezbytné organizování diskuse na různých úrovních. Uvnitř ústavů, institucí, regionů, blízkých profesí apod.
16. Příprava prezentace dobré praxe na úrovni vedení odboru 22 MŠMT. V rámci projektu byly ověřeny některé postupy, které běžná praxe neumožňuje. Vznikl tak „příklad dobré praxe“, který má své výstupy nezbytné k aplikaci v dalších zařízeních. Jde zejména o práci s rodinou dítěte v institucionální péči (od přípravy vzdělávacího výcvikového programu, organizování výcviku stávajících pracovníků až po změny ve vnitřní dokumentaci zařízení) a dále o nástroj samostatného bydlení klientů v rámci institucionální péče se všemi nezbytnými metodickými atributy. Jako příklad dobré praxe byly koncepty prezentovány cestou porady odboru 22 MŠMT.
17. Přijetí modelu práce s rodinou ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy zpracovaného v rámci projektu jako příkladu dobré praxe a jejich kodifikace v koncepci transformace u zřizovatele.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Metodický koncept nástrojů je výčtem okolností a úkolů, které se v průběhu realizace projektu ukázaly jako zásadní. Průběžně je bylo potřeba doplňovat, měnit. Stejně tak by realizace změn v ostatních institucích sítě vyžadovala kreativní, dynamický přístup. Předložený koncept je však důkazem, že změny realizovat lze.